

KIVDF

Layihənin istiqaməti:
"İctimai və dövlət maraqları"

İyirmi dörd prelüdiyanın sirri

O üçüncü xətti kim oxuya biləcəksə...

Fəxrəddin Salim

Bir gün Şarl Quno böyük İohan Sebastian Baxın 24 prelüdiya və fuasını notbanot təhlil etmək qərarına gəlir. Və 1-ci Do major prelüdiyasından başlayır. Musiqi elmindən az-çox başı çıxanlar yaxşı bilir ki, Do major hər şeyin başlanğıcıdır, yeni bir "Böyük partlayış"dır. Fizikadan da az-çox başı çıxanlara isə yaxşı məlumdur ki, böyük partlayış antimateriyanın materiyaya çevrilməsi ilə nəticələndi. Yeni hər şeydən əvvəl zaman yarandı. Zamanın yaranması, deməli, həm də məkanın yaranmasıdır. Çünki məkan olmasa, zaman şertlənməz, yeni bir növ mövcud ola bilməz.

Böyük fransız bəstəkarı, "Faust" operasının müəllifi Şarl Quno elə həmin başlanğıc prelüdiyanı təhlil etdiyi zaman dəhşətə gəlir. Bəsit və yalnız ağı dillərdən ibarət olan və xüsusən bir melodik qəbircilik da olmayan bu kiçik əsərdə Şarl Quno təxminən 15-20 min arası melodiya kəşf edir! Və gördüyü dəhşətin qarşısında şoka düşür. Heç nə... sadəcə səslər üzərindəki aksentlərin, yeni vurğuların yerini dəyişməklə, bu müdhiş mənərəni ortaya çıxarır. Sonra isə anlayır ki, bu prelüdiyanın içərisində gizlənən melodiya sayı elə ulduzların sayı qədər sonsuzdur. İohan Sebastian Baxın 24 prelüdiya və fuası belə başlayır. Bizi oxuyan hər kəsə tövsiyəmiz odur ki, bu toplunu, yeni qısa adı "YTK" olan "Yaxşı temperasiya olunmuş klavir"i dinləsin. Həm də tez-tez, bol-bol, hər gün. Çünki bir insan ağıllığın həm də bütöv bir kainatdan ibarət olduğunu dərk edib, ibrət götürmək lazımdır.

Sonra 2-ci prelüdiya gəlir -Do minor. Həqiqətən də dəhşətli bir məqamdır! 1-ci əsər major tonallığında yazılıb. Major kainatdır, sonsuz fəzadır. Qəmsiz, kədərsiz, problemsiz, ziddiyyətsiz bir axındır. Yaranışın əzəməti və qüsursuzluğudur. Bunu istənilən bir majorun ilk üç səsinə dinləyər bilərik. 1-ci səsle 2-cinin, 2-ci səsle isə 3-cü səs arasında bərabər proporsiyaya açıq-aydın görə bilərik. Lakin minorlarda bu proporsiya pozulur. Özü də məhz Do minor! Çünki Do major bir mənada cənnətdir. Yeni Həzrəti Adəmin xəlf olub yaşadığı Tanrı dərğahi. Məhz orada, yeni Do majorda bu prinsip pozulur və 2-ci prelüdiya Do major Do minora çevrilir. Nə baş verir? İlk yanlışlıq, ilk üsyan, ilk kaos! Almaya və yaxud da buğda dənəsinin toxunulmazlığına xələl gəlir. Bununla da elə orada, yeni Do səsi ilə başlayan qammda üçüncü səs, yeni Mi, Mi bemola çevrilir. Yeni 1-ci səsle 2-ci səs, 2-ci səsle isə 3-cü səs arasında proporsiya pozulur. Birdən-birə kosmos xaosa çevrilir! Qəm-qüسسə, dağınıqlıq, qıscası ölümlü dünya həyatı başlayır. Minor təmsalında Həvva öz ayıb yerlərindən utanmağa başlayır. Bunların heç biri uydurma təxəyyül ünsürləri deyil. Səməvi kitablardakı qissələrlə tanış olub, sonra minor məqamındakı qəmi, kədəri, ölüm qoxusunu duymaq lazımdır ki, o böyük alman bəstəkarının kim olduğunu və ümumiyyətlə, bir insan oğlunun nələrə qadir olduğunu dərk edəsən!

Bir daha nəzəri musiqiyə müraçit edək. Oktava deyər bir anlayış mövcuddur. Yeni bir səsdən başlayan pillələri və həm də spiralvari hərəkət zamanı eyni səs zil və yaxud da bəm şəklində bitdiyi anda bir oktava əmələ gəlir. Pillələri hərəkətin həm də dairəvi hərəkət olmasının səbəbi də budur. Ancaq oktava dairələrinin hərəkəti, deyildiyi kimi, eyni zamanda spiralvaridir. Yeni məsələn, bəmədəki Do notu həm zildəki Do notudur, həm də deyil. Eynilə öz oxu ətrafında dönmə planetlərin oxu tamamladığı zaman fəzanın başqa bir nöqtəsinə gəldiyi kimi. Məsələn, Yer kürəsi həm öz ətrafında dönmür, həm də Günəşin ətrafında. Lakin 24 saatın tamamında olduğu kimi, 365 günün tamamında da Yer kürəsi eyni nöqtədən keçir. Çünki ətrafında döndüyü Günəş də eyni ilə Yer kimi, həm öz oxu ətrafında dönmür, həm də Saman Yolu qalaktikası boyu spiralvari hərəkət edir.

Bizim gözümlə qalaktikadan məhdud şəkildə gördüyü kimi, qulaqlarımız da musiqi

səslərinin yüksəkliyini məhdud ölçülərdə eşidə bilər. Yeni ən geniş diapazonlu musiqi aləti etalon olaraq, pianodur ki, orada da cəmi doqquz oktava, yeni doqquz dəfə təkrarlanan spiralvari dairə mövcuddur. Lakin bu o demək deyil ki, musiqi səsləri bəmədən zilə doğru Subkontur oktavadan başlayıb, Beşinci oktavada bitir. Sadəcə, qulaqlarımız daha bəmi və daha zili eşidib, ayırmaq demək imkanına malik deyil.

Bütün bu detalları, bu təxəssüsü müfrədatı ona görə sadaladıq ki, aləmdəki hər şeyin üzvi şəkildə vəhdətdə olduğunu qeyd edək. Bir oktava daxilində 12 səs mövcuddur. Hər səsdən qurulan major və minor qammalarının nəzərə alsaq, deməli, musiqidə 24 ədəd səsdüzmü vardır. İohan Sebastian Bax tərəfindən qoyulan ənənəyə əsasən, saysız-hesabsız bəstəkarlar 24 prelüdiya və yaxud da fuqadan ibarət əsərlər toplusu yazmışlar ki, onların içərisində şəxsən mənəm ən çox sevdiyim böyük Qara Qarayevin 24 fuqasıdır. Böyük Azərbaycan bəstəkarı da eyni prinsipə bu klassik, bu ilahi ənənəni davam etdirmişdir.

Məsələ burasındadır ki, Sebastian Bax kilsə xadimi olmuşdu, bu ənənə Qərb klassi-

ğa və işığa doğru hərəkətin sonsuzluğundan gedir. Onu da düşünmədən dura bilmirəm ki, sonsuzluq fikri sona qarşı qoyulan bir adekvatdır, müdafiə qalxandır. Yeni sonsuzluq ayrıca bir nəzəri fikir deyil və ola da bilməz. Sonsuzluq deyər bir şey yoxdur. Sadəcə, son mövcud deyil. Deməli, sonun olmaması hələ sonsuzluq demək deyil. Həmin o üçüncü xətti kim oxuya biləcəksə, bax, Mehdi də odur, Məsih də odur, İmami-zaman da odur! Yeni həqiqətin zühuru elmin zühurudur! Haqq dedikləri qavram, elmin tamamlanması, elm dairəsinin başa çatmasıdır ki, yeni epoxa, yeni boyut, yeni rassa ondan sonra başlayacaq!

Vacib olan daha bir məsələ bundan ibarətdir ki, yuxarıdakı rəqəmləri sadalamaqla, biz nə kabbalistikayla, nə də hürufuliklə məşğuluq. Onların hamısı qeyri-müəyyən və iddialı ehtimal nəzəriyyələridir. Yeni heç bir ruhani-mistik cərəyan mövcudiyətin həqiqi inikası deyil. Musiqi isə nəzəriyyə yox, həqiqətdir. O, göz önündədir. Göz önündədir ki, bir səs bəlli və dəyişməz aralıqlarla, dəqiq müəyyən olunmuş ölçülər və məsafələrlə çərçivəsində təkrarlanır. Və deməli dairə tamamlanır. Növbəti dairənin hərəkəti başlaması

kasının məhsuludur deyər, onu bizlərə yad, hətta bizə düşmən bir ünsür kimi qəbul etmək, sadəcə cahillikdir. Şəxsən mən, bir ifaçı və musiqişünas olaraq, Şərqi musiqisində, bir oktava daxilində 12 yox, 17 səs olduğunu hər zaman elmi və praktik şəkildə müdafiə etmişəm. Ancaq indi söhbət Şərqi, Qərbdən gəlir. Söhbət bütün kainata xas olan dairəvi tamamlanmadan və onun spiralvari hərəkətindən gedir. Diqqət etdinizsə, mən "bir oktava daxilində" ifadəsini işlətdim. Bu o deməkdir ki, məsələn, do səsinə sonra neçə dəfə səs mövcud olursa olsun, həmin dairə yenə də gəlib, do notunda tamamlanacaq. Bunun, bu dairəvi prinsipin, bu müvəqqəti tamamlanmanın qanunauyğunluğundan xilas olmaq mümkün deyil - nə musiqidə, nə həyatın digər sahələrində, nə də qalaktikada.

Qalaktikadakı göy cisimlərinin hamısı həndəsi fiqur olaraq, öz hərəkət trayektoriyasına bənzəyir. Yeni dairəvi planetlər elə dairəvi də hərəkət edir - həm öz oxu ətrafında, həm də başqa göy cisimləri ətrafında. Dairə, həm də sonsuzluq, bitməzlik əlamətidir. Yuxarıda dediyimiz qədərdir, nə də musiqi səslərinin sayı bizim eşidə bildiyimiz qədər. Sonsuzluq, əslində Tanrıdır! Lakin mən hər zaman fiziki anlamdakı sonsuzluğa qarşı çıxmışam. Hər zaman düşünmüşəm ki, nə son var, nə sonsuzluq. O üçüncü şey, Şəms Təbrizi demişkən, "Üçüncü xətt" nədirsə, mütləq kəşf olunacaq. Ancaq indi söhbət hərəkətin - aşağıya və yuxarıya doğru, qaranlı-

q üçün bir dairənin hərəkəti beləcə, başa çatır. Bunlar elmi və qeyri-elmi fərziyyə deyil, iddia deyil, ideya deyil. Bu, musiqidir - yeni gerçektir. Böyüklər boşuna deməyiblər ki, musiqi Tanrının səsidir! Bu sözdə çox dərin məna yadır. Bu o deməkdir ki, Tanrının yaradılış tərzində və Onun hərəkət mexanizminə tam uyğun şəkildə var olan yeganə nəsnə musiqidir! Başqa incəsənət növləri Tanrını yamsılayır, onun rəngləndirir, onun simmetriyasını bu və ya başqa şəkildə təkrarlayır. Zira, bu aləmdə mümkün olan yeganə şey təkrarlılıq və ya var olandan çıxış etmək, onun üzərində yaratmaqdır. Çünki Tanrı hər şeyi yaraddı və O elə hər şeydir. Ancaq musiqi Onu təqlid etmir. Onun danışıq dilini bizlərə öyrədir. "Tanrının dilində, Onun səsi ilə danışmaq, bax, belə olur" deyir bizə musiqi!

Bunlar qətiyyə pafos deyil. Gözlə görünən açıq simmetriya heç bir zaman pafos olmayıb. Hətta riyaziyyatda belə ehtimal nəzəriyyələri mövcuddur. Ancaq musiqi, necə deyirlər, riyaziyyatın özündən daha dəqiq "riyaziyyatdır". Biz bunu İohan Sebastian Baxın təmsalında aydın şəkildə görürük. Üstündən 3 əsrdən artıq zaman keçib. Sual edə bilərlər ki, bu nostalji xətləri açıb vərəqləməyin nə anlamı var? Ağıllı sualdır. Ən azından ona görə ki, nostalji mən də sevmirəm. Ancaq bunlar keçmişin nostaljisi deyil. Bunlar gələcəyin planlarıdır! Çünki Sebastian Baxın musiqisi get-gədə çətinləşir. Anlaşımaq yerinə, günü-gündən qəlizləşir. Bu çox qəribədir! Elə bu faktı söykənərək deyirəm ki, onun musiqisi gələcəyin musiqisidir. Əslin-

də musiqinin bəxti onda gətirib ki, rəssamlıq kimi, memarlıq kimi, şeir kimi, roman kimi, onun qəhrəmanları və süjeti dəqiq müəyyən deyil. Yeni bir gün məsələn, xristianlıq olmasa, Mikelandelonun freskaları aktuallıq təhlükəsini yaşaya bilər. Çünki onun əsərlərində dəqiq ünvan göstərilir. Ancaq klassik musiqini belə bir tale gözləmir. Musiqinin dili həm də onun müəllifinə imkan verir ki, onu zamanlara daşıya bilsin. Bunun üçün sifarişçiləri aldatmaq bəstəkar üçün daha asandır. Məsələn, Da Vinçinin əsərlərində çeynənən kilsə yasaqları o qədər gizli, o qədər çətindir ki, onların çoxunu bu gün belə Da Vinçinin özündən başqa heç kim anlamır. Üstəlik, müharibələr, insan cəhələri, təbiət hadisələri və sairə, memarlığa, rəssamlığa, heykəltəraşlığa vurduğu zərbəni musiqiyə vura bilmir. Məsələn, Frederik Şopenin noktrunləri və ya Rixard Vaqnerin simfoniyaları kimlərsə tərəfindən müəyyən müddətə qadağan edilə bilərdi. Lakin o kimlərsə öz dövrünü sürüb getdikdən sonra həmin qadağalar da sürətlə aradan qalxdı. Fəqət, dağıdılmış və ya nəm çəkərək sökülüb tökülüb bir "Sonuncu şam yeməyi" freskasını artıq heç cürə bərpa etmək mümkün deyil! Bütün bunları göz önünə aldığımızda, adama elə gəlir ki, musiqini birbaşa Tanrının özü qoruyur! Çünki musiqi onun öz səsidir! Və bu səs insandan zühura gəlir. Səbəbi isə nə qədər ehtisamlı olsa da, bir o qədər sadə səslərdir: ona görə ki, Tanrı insanın özündədir, hətta insanın özüdür! Və təbii ki, Onun səsi də başqa yerdən yox, insandan gələcək!

Bəli, məhz səs! Görüntüdə, hərəkətdən, rəngdən, formadan vacib olan səs! Çünki Tanrını digərlərinə sığdırmaq çətindir. Ancaq Tanrı səsə, musiqiyə çox gözəl sıdır. Mədəni-intellektual baxımdan Şərqi, Qərbə bölünməyən bu müəmmali Dünyanın o biri ucunda oturan böyük Mövlana Cəlaləddin Ruminin insanlığa xitabən dediyi ilk söz "dinlə" oldu, "Ey insanlar, oxumaqdan, yeni görməkdən, baxmaqdan, dərk etməyə çalışmaqdan öncə, dinləyin" dedi. Özü də kimi, nəyi? Məhz musiqini! Ən qədim musiqi alətlərindən olan neyi! Bəli, Mövlana da bütün peyğəmbərlər kimi, qulağa xitab etdi. Heç düşündükmü ki, nəsihət verən, doğru yola səsləyən bir kimsə "məne baxın, məni görün" demədi! Hər kəs "məni dinləyin" dedi. Adına "səməvi" və ya "qeyri-səməvi" dedikləri bütün ilahi kitablarda, musiqi ilə oxundu! Nə üçün? Bu sualın, təkrar da olsa, bir cavabı var: musiqi Tanrının insanlarla ünsiyyət vasitəsidir!

Məzarı kilsə divarları arasında, döşəmədə bulunan İohan Sebastian Baxa isə Mövlana qəni-qəni rəhmət eləsin! Amin!

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyəsi əsasında hazırlanıb.